

Iren Gabrić Molnar:

Škola kao most između porodice i društva

Uvod

Svi stručnjaci se slažu da obrazovanje ima značajnu funkciju u svakom društvu. Zbog važnosti obrazovanja svaka vlast želi odrediti njegovu koncepciju i sadržinu, kako bi preko najsnažnijeg instrumenta društvene percepcije i oblika socijalizacije pojedinci prihvatili vrednosti i norme sistema. Zato države uglavnom preuzimaju brigu o finansiranju obrazovanja, u sadržajnom smislu kroz obrazovanje pokušavaju utvrditi društvene norme i vrednosti i izgraditi osećanje pripadnosti svojoj zajednici, društvenoj grupi i religiji. Obrazovni sistem pruža mogućnosti pojedincu da izražava svoje sposobnosti i dokazuje svoj talenat; međutim, istraživanja potvrđuju činjenicu, da je obrazovanje ujedno i sredstvo za stvaranje socijalnih nejednakosti.

Razna shvatanja o funkciji obrazovanja u društvu

Obrazovne institucije posle porodice preuzimaju ulogu socijalizacije i predstavljaju most između porodice i javnog života. Takođe, većina sociologa se slaže da kroz obrazovni sistem se razvijaju i osećanja za vlastitu kulturu, poštovanje principa i solidarnosti, da preko školovanja se oblikuje svest i gledište pojedinca. Različiti obrazovni sistemi su utemeljeni na istoriji znanja i istoriji društva. Putem sistema obrazovanja se menja struktura društva, porodice i profesija.

Prema *funcionalističkom shvatanju*, Talcotu Parsons¹ (*Talcott Parsons, 1902 – 1979*) škola je most između porodice i društva kao celine („*Education is like a bridge between the family and wider society - preparing us for our adult roles in society*”).² Škola priprema dete za njegovu složenu društvenu ulogu, jer je obrazovanje izraz društvenog sistema. Ono je osnova emancipacije čoveka, veoma funkcionalan instrument preko koga se ostvaruje identitet pojedinca. Jedan deo teoretičara smatra da obrazovanje danas znači jednakost šansi, koje otvaraju mogućnost da se položaj koji su pojedinci stekli rođenjem ili nasleđstvom promeni. Po Parsons³ škola je glavno sredstvo za postizanje ujednačenosti, škola posle porodice predstavlja žarište socijalizacije u modernim društvima („*primary and secondary agents of socialisation*”).³ Škola uči decu da prihvate razliku između partikularističkih i univerzalističkih normi vrednovanja, a to je važno za uključivanje u svet odraslih. Partikularne norme znače vrednovanje pojedinca po onome šta je stvarno po svojim ljudskim vrednostima, a ne ko su njegovi roditelji. Univerzalne norme treba da znače da je pojedinac samo jedan od mnogih te da je njegov položaj uslovljen poređenjem sa drugima i nije unapred zagarantovan. Dostignuća mladih treba da su vrednovana sa gledišta opštih merila, prihvaćenih u društvu, a ne sa gledišta posebnih merila (biti nečije dete ili pripadati nekoj rasi, veri, naciji, partiji i slično). *Škola je društvo u malom* - tu se uče najvažnija pravila života.⁴

Obrazovanje je veoma važno za veberijansku stratifikaciju u društvu, čiji su kriteriji: društveni ugled, autoritet i moć, što nije samo rezultat materijalnog bogatstva nego i stručnih sposobnosti, profesionalnog ugleda pojedinca. Stečena znanja i obrazovne veštine treba da su upotrebljive u privrednom i praktičnom životu. Mada se znanje stiče individualno, ono je bogatstvo svih

¹ Izvor <http://www.wikipedia.org>

² Izvor: Isto;

³ Izvor: <http://www.hewett.norfolk.sch.uk> , Talcott Parsons and Education

⁴ Izvor: <http://www.wikipedia.org>; Wikipedija – Prosta enciklopedija

pripadnika jedne zajednice. To je individualna osobenost koja u praksi postaje zajednička vrednost i korist cele zajednice.⁵

Prema Emilu Dirckemu⁶ (*Emile Dürkheim, 1858-1917*) moderna društva su heterogena, sa razvijenom podelom rada i mnoštvom uloga, koje oponašaju vrlo različiti pojedinci. U toj različitosti koju nije moguće sprečiti, potrebno je uneti neku količinu homogenosti, ujednačenosti, kako bi se osigurala integracija društva. Vaspitanje je po Dirckemu interakcija generacija i manifestuje se u institucionalnim odnosima, imajući za cilj prenošenje opštedruštvene i duhovne kulture na nove generacije. Vaspitanje obezbeđuje diverzifikaciju i specijalizaciju ličnosti, odnosno specijalnu strukturu društva i egzistenciju različitih grupa. Zato je vaspitanje sredstvo kojim društvo priprema decu za suštinske uslove njihove egzistencije. Putem uticaja starije generacije na mlađu obavlja se njeno osposobljavanje za život. Vaspitanje je vid socijalizacije, sprovedeno u određenoj dobi mladosti i u odgovarajućim institucionalnim okvirima, tj. metodična socijalizacija mlade generacije.

Od niza funkcija škole, sociolozi najčešće navode sledeće dve grupe:

a.) Manifestna funkcija škole koja se ogleda u sledećem:

Škola je društvena institucija koja služi selekciji i alokaciji na društvene položaje, dakle trebalo bi da služi kao društveni mehanizam selekcije - izbor najsposobnijih pojedinaca koji će zauzimati najvažnije položaje u društvu. Zatim, škola je društveni mehanizam alokacije ljudi u određene profesionalne uloge. Najzad, škola daje doprinos jačanju socijalne integracije jer mladi tamo usvajaju zajedničko kulturno nasleđe i pripremaju se da budu odgovorni građani.

b.) Postoje i latentne funkcije škole, kao:

Institucije gde će deca biti na sigurnom, zatim, to je mesto za sklapanja prijateljstva, ponekad se dogodi da mladi izaberu partnera za život iz školskih drugova. Dalje, u školama se razvijaju društvene veštine komuniciranja, tamo nastaju različite omladinske subkulture. Najzad, (i u našem društvu) dugotrajno formalno obrazovanje drži mlade podalje od tržišta rada, time se smanjuje stopa nezaposlenosti.

Interesantne su *konfliktne teorije o obrazovanju* koji naglašavaju ulogu škole u reprodukciji i legitimiranju postojećih društvenih odnosa, gde je škola najvažniji ideološki aparat države. Školu ne vide kao priliku za izgradnju duhovnih sposobnosti pojedinca i uspon na društvenoj lestvici, već kao društveni mehanizam održavanja sistema društvene stratifikacije. Osnovna svrha ideologije u školi je da uveri buduće radnike da je njihov položaj prirodan, nepromenjiv i opravdan. U školi se budući radnici uče da budu tačni, poslušni i disciplinovani, kako ne bi ugrozili postojeći sistem proizvodnje i organizaciju društva u celini. Kao bitan princip u konfliktnim teorijama, možemo izdvojiti princip korespondencije (slaganje). Odnosi u školi su skladni (korespondentni) sa odnosima na radnom mestu. U školi se deca pripremaju za uloge na tržištu rada. Autoritarna struktura u školi slična je birokratskoj strukturi u preduzeću i u obe se pozitivno vrednuje: marljivost, poslušnost, podložnost. U školi se ne uči zbog znanja već zbog dobijenih ocena, kao što odrasli ne rade zbog toga što vole svoj posao, nego su motivisani platama. Učitelji oblikuju one osobine koje su u skladu sa standardima srednje klase (savesnost, odgovornost, pouzdanost, samokontrola). Od učenika se očekuje da budu tačni, tihi, čekaju svoj red, prilagode se zahtevima grupe. Bivše socijalističke zemlje su uglavnom prihvatile ovaj koncept sistema obrazovanja.

---

⁵ Anthony Giddens: Szociológia (Sociologija), Izd. Osiris, Budapest, 2003., str. 407-412.

⁶ Izvor <http://www.wikipedia.org>

Uticaj institucije školstva, kao i porodice, socijalnog porekla na obrazovanje je neosporan, ali 21. vek je stoleće znanja, inovatorstva i kreacije. Pored klasičnih teorija o ulozi školstva u društvu sve više se naglašava postmodernistički pogled na ulogu znanja u društvu. Ekspanzija u obrazovanju postaje sve izrazitiji zahtev tržišta rada, poslodavaca. Društvo zasnovano na znanju, informacijama i novim tehnološkim saznanjima, obezbeđuje ogromnu fluktuaciju radne snage i masovnu mobilnost. Pojavljuje se novi stil života, novi vid socijalizacije, kao rezultat primene kompjutera, interneta, robota i uticaja masovnih medija. U reformi obrazovanja preovladava *neoliberalizam* i velika konkurencija efikasnih metoda učenja, takmičarski duh (R. Collins). Struktura srednjih i viših škola postaje elastična i heterogena. Učenici uče metodom takmičenja, vrednuje se kreativnost i konkurencija. U pluralističkom obrazovnom sistemu brojne visokoškolske ustanove po potrebi menjaju svoj profil, prilagođavaju stil učenja zahtevima klijenata.

Rezultati empirijskih istraživanja u školama

Obrazovni sistem pruža mogućnosti pojedincu da izražava svoje sposobnosti i dokazuje svoj talenat; međutim, svako istraživanje sprovedeno u konkretnom društvenom prostoru, potvrđuje činjenicu, da je obrazovanje ujedno i sredstvo za stvaranje socijalnih nejednakosti⁷. U vezi sa tim pogledajmo fragmentalno rezultate nekoliko empirijskih istraživanja:

Coleman-ova istraživanja 60-tih godina u američkom obrazovnom sistemu su klasična istraživanja u gde su prikupljene informacije od pola miliona učenika, studenata i od 60000 profesora i o 4000 škola). Coleman je došao do zaključka: (1) da je veoma veliki uticaj opremljenosti škola na formiranje društvenih nejednakosti, (2) svako dete nosi sa sobom karakteristike svoje porodice, odnosno doma, susedstva, vršnjaka, zbog toga se pojedinac nakon napuštanja školskih klupa mora suočiti sa brojnim nejednakostima.

Michael Rutter je svoje istraživanje sproveo *70-tih godina* u Londonu, analizirajući ponašanje grupe muških učenika. Posmatrao je ponašanje mladih, sproveo je intervju sa učenicima i sa profesorima, pratio je rad na časovima. Polazio od pretpostavke da se mogu smanjiti negativni uticaji socijalnih razlika preko „školske atmosfere”. Interakcija između učenika i profesora, atmosfera saradnje, pažnja prema učenicima, mogu u značajnoj meri neutralisati nejednakosti koje potiču iz porodičnog porekla pojedinca ili zbog nacionalne pripadnosti.

Pierre Bourdieu u svom delu *Kulturna reprodukcija (1978)*, kroz istraživanje analizira *Francusko društvo*⁸. Kao klasičan teoretičar o reproduktivnoj funkciji kulturnog kapitala, on tvrdi da školski sistem obavlja funkciju društvene konzervacije, jer hierarhija društvenih klasa se apstrahuje u hierarhijskim nivoima škola. Viši slojevi prenose svoj kulturni kapital i svoj status, a premošćavanje granica između nižeg, srednjeg i višeg sloja je skoro nemoguće. Teorija se zasniva na fenomenu „familiarizacije”, to jest uticaj porodice na razvoj pojedinca je toliko velik, da one karakteristike ponašanja (kulturni običaji i govorni jezik) koji se ugrađuju u dete u ranom periodu socijalizacije, kasnije nije moguće brisati. Naprimera, govor je siguran znak društvenog položaja, jer se to vrednuje i u školi.

*Snyder u istraživanjima (1971) dolazi do kategorije skrivenog nastavnog programa.*⁹ On tvrdi da u svakoj školi postoji dvojni sistem nastavnog programa: jedan je deklarisan, dok je drugi latentan i funkcioniše prema skrivenim mehanizmima. Lep ton, odnosno ponašanje je merodavno prilikom ocenjivanja učinka pojedinca i u ocenu se ukalkuliše cela ličnost učenika (moralne vrednosti,

⁷ Anthony Giddens: Szociológia (Sociologija), Izd. Osiris, Budapest, 2003, str. 414-416.

⁸ V. Pók Katalin, Az oktatási rendszer átalakulása (Preobražaj obrazovnog sistema); Internet: <http://www.elib.kkf.hu>

⁹ Isto – <http://www.elib.kkf.hu>

prefinjen govor, tačnost, pouzdanost i učtivost). Tako škola ne vrednuje samo učinak deteta nego i celu njegovu porodicu.

*Studija Andor – Liskó (2000) u Mađarskoj*¹⁰ potvrđuje teoriju reprodukcije inteligencije u mađarskom društvu, kao i pretpostavke fenomena familiarizacije. Već u ranom periodu socijalizacije deteta, porodične norme pretpostavljaju budući uspeh u školi i čak ukazuju na kasniji društveni položaj pojedinca. Naime u porodici intelektualaca normalno je da dete ide na studije, a njegovi prijatelji su takođe visoko obrazovani. Po merenju istraživača uspeh u školi ukazuje na društveni status deteta, a ne na njegove sposobnosti. Od početka tranzicije u Mađarskoj (90-tih godina) dolazi do omasovljavanja u školovanju, posebno na visokoškolskom nivou. Roditelji nižih statusa upisuju svoju decu na više obrazovanje. Tako u srednjim školama su prisutna deca čiji su roditelji zanatlije, manuelni radnici. Inače, ova pojava je prisutna u svim tranzicionim zemljama Srednje-istočne Evrope. Posle 1990. godine sve zemlje istočnog bloka krenule su u reformu, a neke su već tokom osamdesetih godina pripremale teren za to i danas su među uspešnima (Mađarska, Slovenija), a neke su manje uspešne (Slovačka, Rumunija). Koliko su uspešne reforme u obrazovanju, zavisi od uspešne transformacije društvenog i političkog sistema, kao i od toga koliko uspešno reaguju na anomije, koje prate ovu promenu

Aktuelni problemi obrazovnog sistema u Srbiji

Već pola veka opšta *obrazovna struktura stanovništva* se u Srbiji kontinuelno povećava; broj i nivo inteligencije takođe ima tendenciju rasta u odnosu na predratni period. Broj studenata se iz godine u godinu povećava, u proteklih deset godina u Srbiji je diplomiralo oko milion studenata, a interesovanje za studiranjem raste u vremenu od kada opšta kriza u društvu nameće potrebu nezaposlenim mladim ljudima da tragaju za korisnim i modernim zanimanjem. Iako se opšta obrazovna struktura povećala, u poređenju s većinom zemalja Evrope, obrazovna struktura stanovništva Srbije je još uvek nepovoljna¹¹: 3,4% je nepismenih, 5,7% bez školske spreme, 16,2% bez završene osnovne škole, 23,9% sa završenom osnovnom školom, 41,0% sa srednjom, 11% sa višem i visokom školskom spremom. U mnogim evropskim zemljama je procenat nepismenih ispod 1% (npr: Bugarska, Mađarska, Litvanija, Slovenija), a u Austriji je 61% stanovništva završilo srednju školu.

Nemamo *adekvatnu kvalifikacionu strukturu i fluktuacija radne snage* jer obrazovanje ne može uvek da da adekvatan odgovor na zahteve privrede. Planiranje budućih kadrova trebalo bi da znači da obrazovni profili prate potrebe tržišta rada. Problem je kada se ne zna šta tržište rada traži, pošto postoji prevelika fluktuacija radne snage unutar zaposlenih. Potrebu za radnom snagom, najčešće popunjavaju dugoročno nezaposleni ili već zaposleni koji se opredeljuju za veću zaradu. Mladi ljudi, koji su tek izašli iz školskih klupa, više godina tragaju za adekvatnim prvim zaposlenjem, gubeći nadu da će raditi u svojoj struci. Realno sagledavanje suvišnih profesija daje signal mladima da ne biraju struku koja nije u trendu. *Neophodnost adekvatnog profilisanja*; analiza ponude i tražnje radne snage može da kompletira informacije koje obrazovne institucije, zajedno sa Ministarstvom prosvete, moraju spoznati da bi formirali potrebne profile i smerove.

Zaključak

Obrazovanje je investiranje u budućnost i zato reforma obrazovnog sistema je neminovna. Tradicionalno obrazovanje je otporno na promene. Većina zemalja u tranziciji pa i Srbija susreće

¹⁰ Isto – <http://www.elib.kkf.hu>

¹¹ Izvor: Analiza rezultata popisa stanovništva 2002. prema pismenosti i školskoj spremi; UNESCO Statistical Yearbook, 1998, podaci za Srbiju, bez podataka za KiM; Popis 2002; str. 13-16.

se sa problemima koji proističu iz činjenice da ne znaju urediti proces učenja, jer umesto da osposobljavaju svoje društvo za progresivno ponašanje, one teže da adaptiraju programe ka razvijenim svetskim obrazovnim sistemima, odnosno njihovom tržištu rada. To nikako ne vodi adekvatnom napredku nego anarhiji u kojem obrazovne institucije još uvek nisu dovoljno opremljene, kvalitetno osposobljene da kokurišu sa fleksibilnim i modernim školskim sistemima svetskog ranga. Prevazilaženje vakuma moguće je samo promenom kolektivnih mišljenja, postepenom ali odlučnom rekonstrukcijom institucionalnih rešenja i razvijanjem kulture tranzicije. Neophodno je shvatiti i istinski prihvatiti reformu. Promene moraju biti stručno osmišljene, materijalno obezbeđene i nikada ne smeju zanemariti potrebe konkretne sredine. Promene u obrazovanju su i lične i društvene investicije, u koju svi imaju mogućnost da participiraju u odlučivanju i pravo da se uvere u valjanost svoje odluke kada biraju školu. Obrazovanjem osposobljavamo građanina da samostalno odgovorno donosi odluke, prihvata rizik svojih odluka i saraduje sa drugima. U novim tendencijama uspećemo ako shvatimo da su najvažnije nekoliko stvari:

1. Na nivou pojedinaca:

- učenici/studenti treba da savladaju instrumente znanja (razume, shvata, otkriva),
- afirmisati kreativnost, prisustvo alternativnih ideja, slobodan izbor između različitih mogućnosti,
- ima potrebno opšte znanje ali i specijalizaciju, kako bi se prilagodio tržištu rada (stručno obrazovanje, dokvalifikacija tokom čitavog radnog veka),
- osećaj lične odgovornosti, samodisciplinu, samousmeravanje ka multidisciplinarnim saznanjima.

2. Na nivou obrazovnih institucija:

- uspostavljanje radikalno fleksibilnijeg sistema obrazovanja,
- na fakultetima usvajanje parcijalnih, pragmatičnih i novih usmerenja,
- uvođenje interdisciplinarnosti, zajedničkih studija, kontrole kvaliteta,
- obezbediti prohodnost između obrazovnih institucija i horizontalno i vertikalno.

Rezime:

Zbog važnosti obrazovanja svaka vlast želi odrediti njegovu koncepciju i sadržinu, kako bi preko najsnažnijeg instrumenta društvene percepcije i oblika socijalizacije pojedinci prihvatili vrednosti i norme sistema. Obrazovne institucije posle porodice preuzimaju ulogu socijalizacije i predstavljaju most između porodice i javnog života. Većina sociologa se slaže da kroz obrazovni sistem se razvijaju i osećanja za vlastitu kulturu, poštovanje principa i solidarnosti, da preko školovanja se oblikuje svest i gledište pojedinca. Različiti obrazovni sistemi su utemeljeni na istoriji znanja i istoriji društva. Putem sistema obrazovanja se menja struktura društva, porodice i profesija. Istovremeno, već u ranom periodu socijalizacije deteta, porodične norme pretpostavljaju budući uspeh u školi i čak ukazuju na kasniji društveni položaj pojedinca.

Obrazovanje je investiranje u budućnost i zato reforma obrazovnog sistema je neminovna. Tradicionalno obrazovanje je otporno na promene. Većina zemalja u tranziciji pa i Srbija susreće se sa problemima koji proističu iz činjenice da ne znaju urediti proces učenja, jer umesto da osposobljavaju svoje društvo za progresivno ponašanje, one teže da adaptiraju programe ka razvijenim svetskim obrazovnim sistemima, odnosno njihovom tržištu rada. To nikako ne vodi adekvatnom napredku nego anarhiji u kojem obrazovne institucije još uvek nisu dovoljno opremljene, kvalitetno osposobljene da kokurišu sa fleksibilnim i modernim školskim sistemima svetskog ranga.

Literatura:

1. Anthony Giddens: Szociológia (Sociologija), Izd. Osiris, Budimpešta, 2003.
2. Popis stanovništva 2002 – Školska sprema i pismenost, Popis stanovništva, domaćinstva i stanova, knjiga 4., Republički zavod za statistiku, Beograd, 2003
3. UNESCO Statistical Yearbook, 1998, podaci za Srbiju, bez podataka za Kosovo i Metohiju
4. Talcott Parsons and Education, <http://www.elib.kkf.hu> (V. Pók Katalin, Az oktatási rendszer átalakulása)
5. Prosta enciklopedija